

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 10.05.2024
Kabul Tarihi : 27.06.2024

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1481714>

OSMANLI'DA ŞİRKETLEŞME SÜRECİNDE BEZİRGÂN-TÜCCAR MÜLTEZİMLERİN ROLÜ: SARIYER BAKIR MADENİ KUMpanyASI ÖRNEĞİ

Sevim ERDEM¹

ÖZ

Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca madenlerini değişmeyen kurallar ve yöntemlerle işletmiştir. Ancak Tanzimat'la birlikte madenlerin işletme şekli değişmeye başlamış ve modern anlamda şirketleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Devlet, özel girişimleri teşvik etmiş ve kumpanyaların kurulmasını desteklemiştir. 1841'de İstanbul'da Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası kurulmuştur. Kumpanyanın sermayesinin tamamı, Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasından olup özellikle devlet kadrosundaki memurlar, sermayeye katkıda bulunmuştur. Ancak bu sermayedarlar; madencilik, bakır madeni çıkarma, işleme, nakil, satış vs. işlerinden anlayan uzman kimseler değillerdi. Dolayısıyla bu noktada madencilik, bakır madenciliği ve ticaretinde deneyimli bezirgân-tüccar mültezimler ön plana çıkmıştır. Bu makalede, Osmanlı Devleti'nde şirketlerin kuruluş sürecinde önemli bir yeri olan tüccar sınıfına ve bilhassa bakır madeninden anlayan bezirgân-tüccar mültezimlere yer verilmiştir. Bu bezirgân-tüccar mültezimler, Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası çerçevesinde yer alan mültezimlerle sınırlı tutulmuştur. Devlet, amacına hizmet etmek için toplanan sermayeyi, etkin bir şekilde kullanmak istemiştir. Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın mültezimleri sermayelerinden ziyade madencilik, bakır madenciliği ve ticareti alanındaki uzmanlıklarıyla öne çıkmıştır. Kumpanyanın işletme sürecinde tespit edilen başlıca mültezimler: "Papazoğlu (Beratlı Tüccar) Anaştaş", "Bezirgân Todori", "Gümüşhaneli Madenci Nikola ve Serkez", "Hayriye Tüccarı Hacı Ali Ağa ve Todori veled-i Dimitri", "Yorgi Papayosefoğlu ve Ligor Todori"dir. Çalışmada, mültezimlerle yapılan mukavelename hükümlerine, madencilik alanında kullanılan teçhizata, bakır madenin aynîden nakdiye dönüştürülmesine, maden sahasından çıkarılan bakırın kıyye miktarına ve bakırın satış fiyatına yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sarıyer, Bakır, Kumpanya, Bezirgân, Beratlı-Hayriye Tüccarı, Mültezim.

¹ Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, serdem@beu.edu.tr, sevimerdem23@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6335-2992>.

Article Type : Research Article
Date Received : 10.05.2024
Date Accepted : 27.06.2024

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1481714>

THE ROLE OF BEZIRGAN-MERCHANT MULTEZIMS IN THE CORPORATIZATION PROCESS IN THE OTTOMAN: THE SAMPLE OF SARIYER COPPER MINE COMPANY

Sevim ERDEM¹

Abstract

The Ottoman Empire operated its mines with rules and methods that unchanged for centuries. However, the Tanzimat reform brought about a change in the way mines were operated and noteworthy steps were taken towards modern corporatization. The state promoted private enterprises and supported the establishment of companies. Sariyer Copper Mine Company was established in 1841. The capital of the company was entirely from the Ottoman Empire's own citizens, and particularly the civil servants in the state staff contributed to the capital. However, these capitalists were unprivileged in business fields such as mining, copper extraction, processing, transportation, sales, etc. At this point, bezirgân-merchant multezims (iltizam owners) experienced in mining, copper mining, and trade came to the foreground. This article focuses on the merchant class, which had a significant place in the corporatization process of the Ottoman state, and particularly the bezirgân-merchant multezims, who were good at copper mines. The scope of the article is limited with mültezims within the framework of the Sariyer Copper Mine Company. The state intended to use the capital collected effectively to serve its purpose. The multezims of the Sariyer Copper Mine Company stood out with their expertise in mining, copper mining, and trade rather than their capital. Among the main multezims identified during the process of the company operation are “Papazoğlu (Beratlı Merchant) Anaştaş”, Bezirgân Todori”, “Miner Nikola and Serkez from Gümüşhane”, “Hayriye Merchant Hacı Ali Ağa and Todori son Dimitri”, “Yorgi Papayosefoğlu and Ligor Todori”. The study also mentions the provisions of the contracts made with the multezims, the tools used in the field of mining, the conversion of copper mines into cash in kind, in addition to the amount of copper extracted from the mining area, the sales price of copper.

Keywords: Sariyer, Copper, Company, Bezirgân, Beratlı-Hayriye Merchant, Multezim

¹ Assoc. Prof. Dr., Bitlis Eren University, Faculty, of Science and Letters, serdem@beu.edu.tr, sevimerdem23@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6335-2992>.

1. GİRİŞ

Sarıyer, İstanbul'un önemli semtlerinden biri olup tarihi ve coğrafi açıdan zengin bir geçmişe sahiptir. Coğrafi yapısı, maden zenginlikleri bakımından dikkati çeker. Sarıyer'in Büyükdere sırtlarında demir renkli kayalar ve kökürtlü demir kuvarslar yer alır (Hammer, 2011, s. 35). Tarihi kaynaklara göre, Sarıyer semtinin kıyılarında altın ve Galatasaray Saray'ının üzerine inşa edildiği yerde ise demir bulunmaktadır. Sarıyer'de vakti zamanında işlenmiş altın madeni olmakla birlikte zamanla ekonomik değerini kaybetmiş ve terk edilmiştir. (Sertoğlu, s.18; Hammer, 2011, s. 36; Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü [MTA], Derleme Klasif No: M.106, s.-).

Bu çalışma, Sarıyer Bakır (Nuhas) Madeni Kumpanyası'nın bezirgân-tüccar mültezimlerinin madencilik, bakır madenciliği ve ticaretindeki aktif rolünü incelemektedir. Ayrıca, semtin tarihi ve ekonomik gelişimi ile İstanbul'un genel tarihi ve ekonomisine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

2. TANZİMAT DÖNEMİNDE KUMPANYA (ŞİRKET) USULÜ

Osmanlı Devleti'nin mali yönetimi 18. yüzyıla yaklaşırken ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Merkez hazinesindeki nakit sıkıntıları, devletin bütçe açığını kapatmak için yeni kaynaklar bulma çabalarını tetiklemiştir. Tanzimat dönemiyle, pasif durumda olan kaynakların harekete geçirilmesi ve devlet bütçesine kazandırılması önem kazanmıştır. Devlet, Tanzimat'la birlikte bütçesine yeni kaynak arayışlarında bulunmuş ve yöntem olarak "Kumpanya-Şirket" usulünün yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. Avrupa'da şirketleşme büyük bir servete olanak sağlarken (Kazgan, 2022, s. 40), Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar henüz şirketleşmeye rağbet olmamıştır. Kumpanya usulünün başlaması Osmanlı maliye tarihinde 19. yüzyılın ikinci yarısı ve hatta sonrasını etkileyen önemli bir gelişme olmuştur (Akyıldız, 2001, s. 19; Cezar, 1985, s. 926; Sırma, 2011, s. 18).

Sarıyer'deki bakır madeni sahası (Bakınız (Bkz.) Ek-1.), kumpanya kurulmadan önce Tersane-i Amire tarafından yönetiliyordu ve yakın zamanda terk edilmişti. 1841'de, Ticaret Nazırı Said Paşa'nın önerisi ve Sultan Abdülmecid'in iradesiyle, devlete mali bir kaynak sağlamak amacıyla kumpanya usulü ile işletmeye dönüştürülmüştür (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], İrade Meclis-i Vala [İ.MVL.], 81/1595). Sarıyer bakır madeninin Ticaret Nezareti'ne devredilmesi sırasında Nazırlıkta görev değişimi gerçekleşmiş ve Said Paşa'nın yerine Sarım Efendi, Ticaret Nazırı olmuştur (BOA. Ticaret Defteri [Td.], 1093). Kumpanyanın kuruluş sermayesi 1841 ile 1843 yılları arasında oluşturulmuştur. Kumpanyaya hisse senedi alarak iştirak edenler arasında; vükelâ, devletin üst düzey memurları (özellikle Mabeyn-i Hümayun üyeleri), Divan-ı Hümayun memurları, defterdarlık, ticaret ve gümrük birimlerindeki devlet memurları yer almıştır. Hisse alımı genellikle 1-2 hisse civarında gerçekleşmiştir ve en yüksek hisse payı Padişah'a ikinci sırada ise Sadrazam'a aittir (Bkz. Tablo 1, BOA. Td. 1093). Kumpanya hissedarları, hisse(sini)lerini miras bırakma veya satma hakkına sahiptir. İşletme süresi boyunca kumpanyaya birkaç yeni hissedar katılmış ve bazı hissedarların hisse sayılarında değişiklikler olmuştur (Erdem, 2024, ss. 253-262).

Tablo 1.

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın Kurucu Sermayedarları ve Hisse Payları

Hisse Payı	Padişah-Zevat-ı Kiram-Memur	Hissedar
10	Padişah	Sultan Abdülmecid
2	Mabeyn-i Hümayun	Hamid(e) Bey Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun	Şefik Bey Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun	Selim Bey Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun	Hasan Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun	Mehmed Bey Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun	Cemal Bey Efendi
6	Sadaret-i Penahi	Sadrazam
5	Devletlü Reis Paşa	Paşa
4	Devletlü	Fethi Paşa
3	Devletlü	Kapudan Paşa
5	Ticaret Nazırı	Devletlü Paşa
1	Meclis-i Vala Azası	Arif Paşa
1	Bursa Müşiri	Mustafa Paşa
1	Dar-ı Şura-yı Askeri Azası	Arif Hikmet Bey Efendi
3	Hariciye Nazırı	Devletlü Efendi
5	Gümrük Emini	Sarım Efendi
1	Defter Emini	Muhib Efendi
1	-	Arif Paşazade Atıf Bey Efendi
1	Deavi Nazırı	Mazlum Bey Efendi

Hisse Payı	Padişah-Zevat-ı Kiram-Memur	Hissedar
3	Tersane-i Amire Nazırı	Tevfik Bey Efendi
3	İhtisab Nazırı	İzzet Paşa
1	Divan-ı Hümayun Amedi	Mümtaz Efendi
1	Divan-ı Hümayun Teşrifat	Bey Efendi
1	Divan-ı Hümayun Beğlikçi	Şevket Bey Efendi
1	Deavi Nazırı (Esbak)	Salih Efendi
2	Silistre Defterdarı	Sadık Efendi
1	Bursa Defterdarı	İzzet Efendi
1	Niş Defterdarı	Ali Muhlis Bey Efendi
2	Mabeyn-i Hümayun Katibi (Esbak)	Edhem Efendi
1	-	Necibpaşazade Ahmed Bey Efendi
1	Beğlikçi Kisedarı	Afif Bey Efendi
1	Tophane-i Amire Mirliva	Bekir Paşa
2	Gümrükçü (Esbak)	Mustafa Efendi
1	Amedi Memuru	Cemil Bey Efendi
1	Dar-ı Şura Azası	İzzet Efendizade Nüzhet Efendi
1	-	Bursa Müşiri Mustafa Paşa'nın oğlu Cavid Bey Efendi
1	-	Bursa Müşiri Mustafa Paşa'nın oğlu Hasan Bey Efendi
1	-	Necibpaşazade Ahmed Bey Efendi'nin oğlu İffet Bey Efendi
2	-	Necibpaşazade Ahmed Bey Efendi'nin oğlu Ali Bey Efendi
1	Kapu Kethüdası	Said Efendizade Tahir Efendi
2	-	Gümrük Emini Sarim Efendi'nin Mühürdarı Feyzi Efendi
3	Hayriye Tüccarı Şebenderi	Hacı Bekir Ağa
1	Ticaret Meclisi Baş Kâtibi	Nasır Efendi
3	Habbazane Müdürü (Esbak)	İbrahim Ağa
2	Hayriye Tüccarı Şebenderi (Esbak)	Mahmud Efendi'nin çocukları
2	Avrupa Tüccarı Şebenderi	Yusuf Haccar
100	Toplam hisse	
2	Meclis-i Vala Mazbata Odası Memuru	Mehmed Vasfi Efendi
2	-	Müteveffa Şakir Efendizade Hamdi Bey
104	Yekûn hisse*	

*Kumpanyanın hisse sayısı yüz (100) olarak belirlenmiştir. Ancak gözden kaçan 4 hissenin varlığı tartışmalı bir süreç sonunda 1850'de kabul edilmiştir (BOA. Td. 1093).

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası, 17 Ekim 1841 tarihinde resmen kurulmuştur. Kumpanyanın sorumluluğu Tüfenkhane Müdürü Bekir Paşa'ya verilmiştir. Devlet, kumpanyanın kuruluş sermayesini oluşturduktan sonra, işletme işini, bakır işinden ve ticaretinden anlayan uzmanlara devretmiştir. Zira kumpanyanın hissedarları maden işinden anlayan tecrübeli kişiler değillerdi. Devlet bu işi, alışılmış olan iltizam sistemi yolu ile tecrübeli bezirgân-tüccar mültezimlere verecektir. Bakır madeninin çıkartılması, işlenmesi, nakli ve satış işlemleri anlaşma yapılan mültezimler aracılığıyla Mart 1843'ten Ağustos 1862'ye kadar gerçekleştirilmiştir (BOA. Td. 1093). Tanzimat döneminin ilk yıllarında iltizam usulü kaldırılmışsa da, bu usul birkaç yıl sonra tekrar yürürlüğe girmiştir (Kazgan, 2022, s. 31).

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası, karma bir sistemin örneği olup kumpanya usulü ile iltizam usulü kaynaştırılmıştır (Erdem, 2024, s. 246). Ticaret Nezareti'nin iki birimi; Ticarethane-i Amire ve Şebenderlik, kumpanyanın ve mültezimlerin işlerini organize etmiştir (Çakır, 2000, s. 149).

3. SARIYER BAKIR MADENİ KUMpanyASI'NIN BEZİRGÂN-TÜCCAR MÜLTEZİMLERİ

Osmanlı Devleti'nde ticaret, temel olarak reayayı sıkıntıya düşürmeyecek bir faaliyet alanı olarak görülmüş, kâra ve rekabete açık ticaret söz konusu olmamıştır. Devlet'in kurucu unsuru olan Müslüman Türklerin, askerlik-idari görevlerinin yanında ekonomik faaliyetleri ihmal etmeleri sebebiyle bu alan gayrimüslim ve yabancılar tarafından doldurulmuştur. 17. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nin yabancılar sağladığı kolaylıklar ve imtiyazlar, Avrupalılar lehine ticareti geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri sahadaki kayıpları, Osmanlı reayasının ticari hayattaki rolüne de önemli ölçüde etki etmiştir. Gayrimüslim tüccarın rolü daha etkin ve belirgin hale gelmiştir (Şenel, 2002, ss. 736,737; Sağlamçubukcu vd., 2020, s. 85).

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasından olanlar, Avrupa devletlerinin himayesine girerek iç ve dış ticarete müste'men tüccar gibi imtiyazlı bir şekilde ticaret yapmaya başladılar. Bu kişilere "Beratlı Tüccar" denildi. III. Selim, Osmanlı Devleti'nin mali ve ticari hayatında zarar ve suiistimallere sebep olan yabancı himayesindeki beratlı tüccar müessesesine son vermek için mücadeleye girişmiştir. Bundan sonra Avrupa'ya ticaret yapan tüccarlara "Avrupa Tüccarı" denilecek ve müste'men tüccarın sahip olduğu bütün haklara kavuşacaklardı (Karal, 1988, ss. 137-143; Bağış, 1993, ss. 41, 60, 87).

Avrupa Tüccarı sıfatıyla tebaanın imtiyazlı bir tüccar sınıfı haline getirilmesi, Müslüman tüccarların haklı şikâyetlerine sebep olmuş ve Müslüman tüccarlar Bab-ı Ali'ye müracaat ederek, ticaretlerini kaybettiklerini, gayrimüslim ya da Avrupalı tüccarların himayesinde yapmak zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir. III. Selim'in son dönemine rastlayan bu şikâyetlere bir çözüm bulunamadan, III. Selim tahttan indirilmiştir. III. Selim'in başlatıp devam ettirdiği politikayı II. Mahmud da benimsemiş ve gereken tedbirleri almakta ihmal göstermemiştir. (Karal, 1988, ss. 141-145; Bağış, 1993, ss. 41, 60, 87, 93). Müslüman tüccarlar, "Hayriye Tüccarı" adıyla Avrupa Tüccarı statüsüne kavuşturularak aynı hak ve imtiyazlara sahip kılınmışlardır (Bağış, 1993, s. 96, 98, 99; Çakılı, 2022, s. 196).

Beratlı, Avrupa ve Hayriye Tüccarlarının, Osmanlı ekonomisindeki asıl önemli rolü Batı'daki Sanayi devrimiyle ağırlık kazanmış ve iltizamı üstlenen tüccarların nüfuzu artmıştır (Kazgan, 2022, s. 19; Çakır, 2000, s. 147). Tanzimat döneminde bu tanımlamalara sahip Tüccarların varlıkları devam etmiştir. Nitekim Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın hissedarları ve mültezimleri arasında Beratlı, Avrupa ve Hayriye Tüccarı tanımlamalarına rastlanmıştır (BOA. Td.1093; Ticaret-Nafia-Ziraat-Orman-Meadin Nezaretleri [T.OMM.], 728/5). 1843-1862 yılları arasında Sarıyer bakır madenini işleyen Bezirgân-Tüccar Mültezimlerin listesi ve diğer bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2.

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın Bezirgân-Tüccar Mültezimleri

Mültezimin adı	Meslek/leri	Taahhüt ve İltizam Tarihi	Talep Edilen İmtiyaz Süresi
Papazoğlu Anaştaş	Bezirgân	15 Safer 1259/17 Mart 1843	Dört sene
(Papazoğlu) Anaştaş	Beratlı Tüccar Madenci	15 Safer 1263/2 Şubat 1847	Dört sene
Todori	Bezirgân-Madenci	1 Şaban 1267/1 Haziran 1851	Dört sene
Gümüşhaneli Madenci Nikola ve Serkez	Madenci/-	12 Rebiül ahir 1269/23 Ocak 1853	Dört sene
Hacı Ali Ağa ve Todori	-/Madenci	15 Şevval 1273/8 Haziran 1857	Dört sene
Elhac Ali Zube Ağa (Hacı Ali Ağa)-Todori veled-i Dimitri	Hayriye Tüccarı/-	15 Şevval 1277-14 Safer 1279 26 Nisan 1861-11 Ağustos 1862	On altı ay
Ligor Todori ve Yorgi Papayosefoğlu	-	15 Şevval 1277-14 Safer 1279 26 Nisan 1861-11 Ağustos 1862	On altı ay

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'na ait toplamda yedi mukavelename tespit edilmiştir. Bu mukavelenamelerin altısı Ticaret defteri nr. 1093'te bir tanesi ise Ticaret Orman ve Maden dosyasında (T.OMM. 728/5) yer almaktadır. Tablonun altıncı ve yedinci (son iki) sırasında bulunan Hacı Ali Zube Ağa-Todori veled-i Dimitri ortaklığı ile Ligor Todori ve Yorgi Papayosefoğlu ile yapılan anlaşmanın başlangıç ve bitiş tarihleri aynıdır. Ancak hesap dökümü sırasında her iki mültezim ortaklığından birer ortak yer almamıştır.

Ticaret defteri nr. 1093'teki verilere göre, Mültezim Nikola, 4 Mayıs 1859'dan 1860 senesine kadar ve 24 Nisan 1861 tarihinde Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın mültezimi olarak görünmektedir. Ancak, bu tarihlerde Mültezim Nikola ile yapılmış bir mukavelename tespit edilmemiştir. Ayrıca, Ağustos 1861'den Mart 1862'ye kadar da kumpanyanın mültezimleri olarak Ligor Todori ve ortağı Yorgi Papayosefoğlu'nun adları geçmektedir. Kısacası Mayıs 1859'dan Mart 1862'ye kadar ki süreçte mültezimlik devri veya değişimi konusunda belirsizlikler yaşanmıştır.

Mültezimlerin mukavelenamelerinde taahhüt ettikleri sürelerle hesap kesim tarihleri arasında tarihsel farklılıklar söz konusu olup ara dönemlerde el değiştirmeler gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3.*Kumpanyaya Ait Hesap Dökümünü Gerçekleştiren Bezirgân-Tüccar Mültezimler*

Mültezimin Adı	Hesap Kesim Aralığı	Hesap Kesim Süresi
Papazoğlu Anaştaş	15 Safer 1259-29 Safer 1263 (17 Mart 1843-16 Şubat 1847)	Dört sene
(Papazoğlu) Anaştaş	1 Rebiül-evvel 1263-29 Zilhicce 1264 (17 Şubat 1847-26 Kasım 1848)	Yirmi iki ay
Todori	1 Muharrem 1265-29 Rebiülahir 1268 (27 Kasım 1848-21 Şubat 1852)	Yirmi sekiz ay
Todori	1 Cemaziyel-evvel 1268-29 Şevval 1272 (22 Şubat 1852-3 Temmuz 1856)	Elli dört ay
Hacı Ali Ağa ve Todori	1 Zilkade 1272-29 Rebiülahir 1276 (4 Temmuz 1856-25 Kasım 1859)	Kırk iki ay
Ligor ve Todori	1 Cemaziyel evvel 1276-15 Safer 1279 (26 Kasım 1859-12 Ağustos 1862)	Otuz üç buçuk ay

3.1. Ticaret Nezareti ile Mültezimler Arasında İmzalanan Mukavelenamenin Şartları

Ticaret Nezareti tarafından mültezimlerle yapılan mukavelename, ilmühaber yolu ile takdim edilmiştir. Tespit edilen yedi mukavelenamenin her biri altı maddeden oluşmaktadır. Maddelerin içeriği; masraf, kira, demirbaş eşya, maden nakli, vergi ve işletme sürelerini içermektedir (Bkz. Ek-2. Mukavelename örneği).

Nezaret, Sarıyer bakır madenini işletmeye verirken Devlet'in herhangi bir masrafa dâhil olmayacağını hem sermayedarlar ile yapılan mukavelename de hem de mültezimlerle yapılan mukavelenamede açıkça belirtmiştir. Mültezimlerin karşılamakla yükümlü olduğu masraflar arasında; mağaralarda çalıştırılacak olan amelenin ücreti, amelenin istihdamı (barınma, yeme, içme vs.), binaların bakımı ve inşasını saymak mümkündür (BOA. Td. 1093).

Mukavelenamede dikkat çeken maddelerden biri maden arazisine ait kira meselesidir. Mukavelenamede kira bedelinin mültezimler tarafından mülk sahiplerine her ay düzenli olarak bir senet karşılığında ödeneceği belirtilmiştir. Ancak mültezimlerin anlaşma maddelerine bağlı kalmadığı arşivdeki birkaç vesikadan tespit edilmiştir. Bu vesikalardan biri arazi sahibi Sarıyerli Emine Hanım'ın kira bedeli ile ilgili Ticaret Nezareti'ne sunduğu arzuhalidir. Emine Hanım'ın 1862 tarihli yazısında yirmi üç yıldır mülk arsasından çıkarılan maden için kendisine "*şimdiye kadar*" herhangi bir şeyin bedel olarak verilmediğini ifade etmiştir:

Ma'rûz-u câriye-i keminelidir ki

Bu câriyenizin Boğaziçi'nde vâk'ı Sarıyar karyesinde mutasarrıf olduğum bir kıt'a mülk-ü arsam derûnundan zuhûr eden bakır mâdeniyeti için yirmi üç senedir bu câriyenize bir şey bedel verilmemiş idüğünden bunun üzerinde pek çok meşakkat... (BOA. Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair [A.MKT. NZD.], 461/61)

Kira bedelinin ödenmesi hususunda mültezimlerin sorun çıkardığının bir diğer kanıtı da şu şekildedir: Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın mültezimi olan Ligor Todori ve Yorgi Papayosefoğlu'nun Müteahhidi olan tüccardan Hacı Kamil Efendi, kira bedelinin Ticaret Nezareti tarafından ödenmesi gerektiğini beyan ve ifade etmiştir (BOA. A.MKT. NZD. 496/33670). Ancak mukavelenamenin ikinci maddesinde şöyle geçmektedir:

Şart-ı sâni mahall-ı mezbûrda hafr olunub el haletü hazihi mevcûd olan ma'lûmu'l-mikdar mağaraların kâin olduğu arazi sahibine mâhiye verilecek *icâr mâh be mâh tarafımızdan tamamen i'tâ* olunub verilen mebâlîğ için sahibi tarafından bir kıt'a makbûz senedi 'ahz olunacaktır. (BOA. T.OMM. 728/5)

Kira bedelinin mültezimler tarafından aylık olarak ve bir senet karşılığında ödeneceği mukavelenamede açıkça belirtilmiştir. Emine Hanım'ın arzuhaline cevap yazılarak, kira bedelinin "*tasarruftan i'tâsı lazım geleceği*" cevabı verilmiştir (BOA. A.MKT. NZD. 496/33670). Emine Hanım'a bir ödeme yapılmamış olmalı ki tekrar dilekçe vermiştir. Rikâb-ı Hümayun, konunun araştırılması için arzuhalî Maliye Hazinesi'ne havale etmiştir (BOA. A.MKT. NZD. 461/61).

Mukavelename hükümlerinden biri de madene ait demirbaş eşya ile ilgilidir. Demirbaş eşya listesine mukavelenamenin devamında yer verilmiştir (Bkz. Ek-2.). Tablo 4'te Sarıyer bakır madenine kayıtlı demirbaş eşya listesi yer almaktadır.

Tablo 4.*Sarıyer Bakır Madenine Kayıtlı Demirbaş Eşya Listesi*

Demirbaş Eşya						
Keser	Kerbeniyye	...?	Balta	Külünk	Çivi	Döğecek
Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
1	1	1	2	12	11	4
Kazma	Matkab	Basacak	Mil	Kaşıklık	Filika Çivisi	Çekiç
Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
7	13	5	2	2	12	1
Çapa	Köskü	Kandil	Rugan kabı	Su fiçisi	Çeşme	Demir kürek
Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
1	1	4	5	5	1	1
Çengel	Kanca	Bank	Külberi	Hışt	Taş arabası	Suyolu arabası
Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
2	1	1	2	1	1	3

Sarıyer bakır madenine kayıtlı demirbaş eşya listesine bakıldığında, maden kapasitesinin artırılması için teknolojik olarak teçhizatının geliştirilmesi gerekmektedir. Yıllar içerisinde mültezimlere, madene kayıtlı; mağara, kuyu, fırın, bina, teçhizat vesairenin muhafaza edilmesi ve korunması hususunda uyarılar yapılmıştır (BOA. T.OMM. 728/5).

Mukavelenamede Sarıyer bakır madeninin yükleme ve boşaltma noktaları da belirtilmiştir. Maden nakli sırasında; nakledilecek madenin oranı, yol istikameti, nakliyatın tarihi ve diğer hususlar Zaptiye Merkezi'ne bildirilmek zorundaydı. Sarıyer bakır madeninin nakliye güzergâhı, maden sahasından karayolu ile başlayıp, Sarıyer köyü iskelesine ulaştırılmaktaydı. Ticaret Nezareti, çıkarılacak bakırın hızla ilgili yerlere taşınmasını sağlayan bir ulaşım güzergâhı belirlemeye çalışmıştır. Haliç, Boğaziçi ve Marmara Denizi'yle bölünen kentin konumu deniz yoluyla gidiş gelişleri zorunlu kılmıştır (Bkz. Ek-3. Boğazın İskeleleri; BOA. T.OMM. 728/5; Altunbay, 2002, s. 798; Quataert, 1985, s. 916; Gautier, 2018, s. 198).

Tablo 5.*Sarıyer Bakır Madeninin Yükleme ve Boşaltma Mevkileri*

Yıllar	Yükleme noktası	Boşaltma Noktası
17 Mart 1843	Sarıyer iskelesi (Mesarburnu)	Der-saadet Emtia Gümrüğü
2 Şubat 1847	Sarıyer İskelesi	Der-saadet Emtia Gümrüğü
1 Haziran 1851	Sarıyer İskelesi	Yalı Köşkü
23 Ocak 1853	Sarıyer İskelesi	Yalı Köşkü
8 Haziran 1857	Sarıyer İskelesi	Yalı Köşkü
26 Nisan 1861-11 Ağustos 1862	Sarıyer İskelesi	Yalı Köşkü

Sarıyer köyünün iskelesi olan Mesarburnu, köprüden yaklaşık 11,70 mil mesafe uzaklıktaydı ve vapur türü ulaşım araçlarıyla köprüden bu iskeleye 58 dakikada ulaşılıyordu (Şirket-i Hayriye İdaresi, 1330, s. 99; Eremya Çelebi Kömürçüyan, 1988, s. 135, 136, 137; Ali Rıza, 1318, s. 26; Alus, 1994, s. 44). 1843-1851 yılları arasında Sarıyer bakır madeni sahasından çıkarılan bakır, Sarıyer köyü iskelesinden mavna diğer kayık türü ulaşım araçlarına yüklenerek Der-saadet Emtia Gümrüğü'ne naklediliyordu. Ancak 1851'den sonra bakırın boşaltma noktası değişti ve Sarıyer köyü iskelesinden Yalı Köşkü'ne nakledilmeye başlandı (Bkz. Ek-4. Yalı Köşkü İskelesi). Yalı Köşkü İskelesi, Sarıyer bakır madeninin Kırım Harbi (1853-1856) yılları ve sonrasında da taşınmaya devam ettiği yerd. Bu noktada ayar ve kantar işlemleri gerçekleştiriliyordu (BOA. Td. 1093; T.OMM. 728/5; Soyluer, 2017, s. 8; Yıldırım, 2013, s. 363; Şehsuvaroğlu, s.-).

Mukavelenamede yer alan maddelerden biri de vergi ile ilgilidir. Mültezimler, maden sahasından çıkarılan her yüz kıyye bakırın bir miktarını vezin ve kantar işlemi sonrasında Ticaret Nezareti'ne teslim edeceklerdi. Teslim edilen bakır veya cevher, aynî (ürün) veya nakdî olabilmekteydi.

Tablo 6.*Ticaret Nezareti'ne Teslim Edilecek Bakır Oranı (%)*

Bakır Oranı (%)							
Mültezim	Papazoğlu Anaştaş	Bezirgân Anaştaş	Bezirgân Todori	Madenci Nikola ve Serkez	Hacı Ali Ağa ve Todori	Elhac Ali Zube Ağa-Todori veled-i Dimitri	Ligor Todori ve Yorgi Papayosefoğlu
100 kıyye üzerinden	18 kıyye	20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye

Maden kaçakçılığını önlemeye dair ifadelerde mukavelename hükümlerinde geçmektedir: “Çıkarılan nuhâs ve cevheri ketm ve ihfâ’ etmemek ve tüccar ile gemilere vesâire taliplerine hâfiyece satmamak ve kaçırılmamak ve bu töhmetlere cesaret edilmesi halinde Cezâ Kanûnnâmesi tatbik edilecektir” ifadesi yer almıştır (BOA. Td. 1093).

4. BEZİRGÂN-TÜCCAR MÜLTEZİMLERİN HESAP KESİM İŞLEMLERİ

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası, Osmanlı Devleti döneminde yürütülen madencilik faaliyetlerinin önemli bir örneğidir. Bu kumpanya, Devlet-sermayedar, Devlet-(bezirgân-tüccar) mültezim iş birliği çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Ticaret Nezareti, Ticarethane-i Amire, Şehbenderlik kurumu, kumpanya ve bakır ticareti ile uğraşan mültezimler bu organizasyonun bir parçasını oluşturmuştur. Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın, muhasebe kayıtları Ticaret Nezareti tarafından titizlikle tutulmuştur (BOA. Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı [A.MKT. MHM.], 45/35, 10/45; Sadaret Amedi Kalemî Defterleri [A.AMD.], 40/34)

Sarıyer'deki bakır madeni sahası, Kumpanya kurulmadan önce Tersane-i Amire tarafından yönetiliyordu ve yakın zamanda terk edilmişti. Tersane-i Amire, kendi hazinesinden oldukça fazla akçe harcayarak bir miktar cevher çıkarmıştı. Sarıyer bakır madeninin, Kumpanya aracılığıyla işletilmesi konusu, 1841'de, Ticaret Nazırı Said Paşa'nın yazılı önerisiyle Meclis-i Ali'de görüşülmüştür. Çıkarılan cevhere ait masrafların Tersane-i Amire'ye ödenmesi şartıyla, madenin bundan böyle Kumpanya aracılığıyla işletilmesi ve Ticaret Nezareti'nin yönetimine verilmesi onaylanmıştır, bu süreçte nazırlıkta görev değişimi olmuştur (BOA. İrade Dâhiliye [İ.DH.], 39/1853; BOA. Td. 1093). 1841'de kurulan Kumpanya, zaman içerisinde maden işletmesi için gerekli olan fırın, bina, teçhizatın alımı vs. karşılayarak, maden işletmesini belirli bir düzeye getirmiştir. 1846'ya gelindiğinde maden işletmesi yoluna girer gibi olmuştur (BOA. İ.MVL.81/1595).

Sarıyer bakır madenine ait kâr dağıtımı, ilk birkaç yıl içerisinde gerçekleşmemiştir. 1843-1847 yılları arasında maden sahasından bakır çıkarılmış, ancak parça parça kâr dağıtımı yapılmamıştır. Nisan 1846'da Mültezim Papazoğlu Anaştaş, Sarıyer bakır madenine ait ilk hesap dökümünü yapmıştır. Bu hesap dökümüne göre, 1843-1846 yılları arasında maden sahasından çıkarılan bakır miktarı 11.762,5 kıyyedir. Ancak bu miktar, Tersane-i Amire Hazinesi tarafından sarf edilen 60.148,5 kuruşluk masrafın yalnızca %50'si düzeyindedir. Ayrıca Kumpanyanın maden işletme ruhsatında devlete ödenecek vergi oranı yüzde on beş (%15), maden hasılatından alınacak vergi oranı ise beşte bir yani %20 olarak belirlenmiştir.

Kumpanya idaresi, bu durum karşısında Ticaret Nazırlığı'na müracaatta bulunarak verginin öşre dönüştürülmesini talep etmiştir. Dönemin Ticaret Nazırı Sarim Efendi, Kumpanyanın talebini Meclis-i Vala'ya sunmuş ve Meclis-i Vala mazbatasında vergilendirmenin “*muvâfık re'y-i âli*” ile öşür (%10) üzerinden alınmasını uygun görmüştür. Ayrıca mazbatada, hasılatın alınacak beşte bir verginin (%20) yarısının Hazine-i Hassa'ya diğer yarısının ise “*masârıf-ı vâki'a fazlasına karşılık*” olarak Kumpanyaya bırakılması onaylanmıştır (BOA. Td. 1093; A.MKT. 46/21; İ.MVL. 81/1595; Bölükbaşı, 2013, s. 8; Anhegger-İnalçık, 1956, s. IX; Çağatay, 1942, s. 276). Kumpanyanın ruhsatı da yeniden düzenlenmiştir. Başlangıçta verilen on beş sene müddete beş sene daha eklenerek, “*yirmi sene müddetle*” işletilmesi de uygun görülmüştür (BOA. İ.MVL. 81/1595).

Ticaret Nazırı Sarim Efendi, Meclis-i Vala'ya sunduğu tavrında; Tersane-i Amire tarafından talep edilen ve Kumpanya tarafından karşılanacağı taahhüt edilen borç içinde bir düzenleme yapılmasını talep etmiştir. Sarim Efendi, Kapudan Paşa ve Maliye Nazırı ile yaptığı çeşitli görüşmeler neticesinde borç meselesi de çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre “*pranga ve vardiyan masrafı*” söz konusu borçtan çıkarılarak küsur kalan 35.905 kuruşluk borcun aynı (ürün) olarak ödenmesine karar verilmiştir (BOA. İ.MVL.81/1595; BOA. Td. 1093).

Ticaret Nezareti tarafından tutulan defterde, hesap döküm verileri Kumpanyanın ruhsatında yapılan değişikliklere uygun olarak kayıt altına alınmıştır. Aşağıdaki hesap döküm tabloları Ticaret Defteri nr. 1093'te kayıtlı olan verilere göre oluşturulmuştur.

4.1. Bezirgân-Mültezim Papazoğlu Anaştaş'a Ait Hesap Dökümü

Papazoğlu Anaştaş, imtiyaz süresine ait kâr dağıtımını; 1 Ağustos 1843-14 Nisan 1846 ve 14 Nisan 1846-15 Ocak 1847 tarihleri arasında biriken bakır miktarı üzerinden gerçekleştirmiştir. Anaştaş'ın, Ticaret Nezareti'ne ödemekle yükümlü olduğu vergi oranı yüzde on sekiz (%18)'dir. Darphane-i Amire'ye ait bakırı aynı olarak teslim

etmiştir. Hissedarlara ait bakır da Ticarethane-i Amire'ye aynı olarak teslim etmiş ve Hayriye Tüccarı Şebbenderi Hacı Bekir Ağa tarafından teslim alınan bakır, vezin ve kantar işlemine tabi tutulduktan sonra Emtia Gümrüğü'nde depolanmıştır. Daha sonraki süreçte ise tekrar Bakırcı Anaştaş tarafından, nakde dönüştürülmüştür. Kumpanya hissedarlarına ödenecek kâr (temettü) bu aşamadan sonra netleşmektedir. İlk hesap dökümü:

1 Ağustos 1843-14 Nisan 1846					
Yekûn Bakır	Darphane-i Amire Payı Öşür (%10)		Tersane-i Amire'ye olan borç	Ticarethane-i Amire (Hissedarların Payı)	
Kıyye	Kıyye		Kıyye	Fiyat/Kuruş	Kıyye
11.762,5	1.176,5		2.872	12,5	7.714
					Fiyat/Kuruş
					9,5

Tersane-i Amire'ye olan borç, 1846 yılında aynı olarak teslim edilmiş ve hesap kapatılmıştır. İkinci hesap dökümü aşağıda yer almaktadır:

14 Nisan 1846-15 Ocak 1847			
Yekûn Bakır	Darphane-i Amire Payı Öşür (%10)		Ticarethane-i Amire (Hissedarların payı)
Kıyye	Kıyye		Kıyye
4.407	2.448		1.959
			Fiyat/Kuruş
			9,5

Mültezim Papazoğlu Anaştaş tarafından hissedarlara ait bakır payının nakde dönüştürülmesi:

Hissedarların Payının Nakde Dönüştürülmesi						
Yekûn Bakır	Birim	Genel	Masraf	Yekûn	Hisse	Hisse Kâr
Kıyye	Fiyatı/Kuruş	Yekûn Kuruş	Kuruş	Kuruş	Sayısı	Payı Kuruş
1.959	9,5		1.893,5			
7.714						
+9.673		91.893,5	1.893,5	90.000	100	900

4.2. Beratlı Tüccardan Mültezim Anaştaş'a Ait İkinci Hesap Dökümü

Bezirgân Papazoğlu Anaştaş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Beratlı Tüccarlarındandır. 2 Şubat 1847'de Sarıyer bakır madeni sahasının mültezimliğini yeniden dört yıllığına üstlenmiştir. Bu kez Ticaret Nezareti'ne teslim etmesi gereken bakır oranı %2'lik zam ile %20 olarak belirlenmiştir. Anaştaş'ın bu dönemdeki hesap dökümü yirmi iki aylık süreyi içermektedir. Geriye kalan süre zarfında bakır sahasındaki faaliyetlerini sürdürmüş olmakla birlikte, hesap dökümü kendisinden sonra mültezimliği üstlenecek olan Madenci Todori tarafından yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda yirmi iki aylık hesap dökümü verilmiştir. Anaştaş'ın hesap dökümünde, tablonun ilk sırasında yer alan bakır miktarı eski hesap üzerinden kaydedilmiştir. Sonraki kayıtlar ise yeni hesap üzerinden yapılmıştır. Hissedarlar adına Ticarethane-i Amire'ye teslim edilen ham bakır, yine Bakırcı Anaştaş tarafından nakde dönüştürülmüştür. Aşağıdaki ilk tablo, eski hesabın nasıl yapıldığını göstermek amacıyla örnek olarak verilmiştir.

Eski Hesaptan 9 Mart 1847				
Yekûn Bakır	Darası	Darphane-i Amire	Ticarethane-i Amire (Hissedarların payı)	Bakırcıya Teslim Olunan
Kıyye	Kıyye	Öşür (%10)	%9	Kıyye
6.006	300	570	463	4.673
6.006-300=5.706	5.706%10=570	5.706-570=5.136	5.136 %9 = 463	5.136-463=4.673

Bu tabloda görüldüğü gibi, hissedarların payı kalan miktar üzerinden hesaplanıyordu. Aşağıdaki tabloda ise gerek darphanenin gerekse hissedarların payı, genel yekûn ve darası çıktıktan sonraki kalan miktar üzerinden hesaplanacaktır. Bu durum hem darphanenin hem de hissedarların payının aynı olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte hissedarlar adına aynı olarak teslim edilen bakır, nakde dönüştürüldüğünde yine bazı masraflar ortaya çıkabilmektedir.

Beratlı Tüccardan (Papazoğlu) Anaştaş'a ait hesap dökümü:

9 Mart 1847-Kasım 1848											
Yekûn Bakır		Darası		Darphane-i Amire		Ticarethane-i Amire (Hissedarların payı)			Bakırcıya Teslim Olunan		
Kıyye	Kıt'a Parça	Kıyye	Öşür (%10)	Kıt'a Parça	Öşür (%10)	%9 ve Hisse Sayısı	%9 ve Hisse Sayısı	Kıyye	Kıt'a Parça	Kıyye	Kıt'a Parça

6.006		300	570		463*	100	4.673	
3.555		150	340,5		340,5	“	2.724	
3.869		175	370		370	“	2.954	
1.473,5		-	147		147	“	1.179,5	
3.888		190	370		370	“	2.958	
3.065		-	306		306	“	2.453	
1.300			130		130	“	1.040	
3.363	108		336	9	336	“	2.691	99
2.715	80		271,5	7	271,5	“	2.175	73
3.522	135		355	12	355	“	2.812	123
4.700			470		470	“	3.760	
6.231	232	26	270	596	596	“	4.769	206
+					+			
							4.155	

* Eski hesaptan bakî olarak yüzde dokuz hesabıyla işlem görmüştür.

Bezîrgân-Mültezîm Anaştaş tarafından hissedarlara ait bakır payının nakde dönüştürülmesi:

Hissedarların Payının Nakde Dönüştürülmesi									
Kıyye	Birim	Fiyat	Genel Yekûn	Masraf	Yekûn	Hisse	Hisse	Kâr	
	Kuruş		Kuruş	Kuruş	Kuruş	Sayısı	Payı	Kuruş	
4.155	9,5		39.472,5	1.472,5	38.000	100	380		

4.3. Bezîrgân-Mültezîm Todori'nin Hesap Dökümü

Beratlı Tüccardan Anaştaş, 1 Aralık 1850'de Ticarethane-i Amire'ye, maden sahasından çıkardığı son bakırını teslim etmiştir. Ancak hesap dökümü, kendisi tarafından değil kendisinden sonra gelen Bezîrgân Todori tarafından gerçekleştirilmiştir. Eski Madenci Anaştaş, madene ait hesabı kapatırken zimmetindeki hissedarlara ait bakırını da nakde dönüştürmüştü ve akçesini Ticaret Veznesi'ne teslim etmiştir.

Anaştaş, mültezîmliğinin son zamanlarında Todori ile birlikte çalışmış ve Todori zimmetinde kalan ham bakır akçesinin de Ticarethane'ye teslim edileceği hususunda Todori'ye kefil olmuştur. Bu durumu belirten kefalet senedi, Ticarethane-i Amire'de kayıt altına alınmıştır (BOA. İ.DH. 250/15330; A.MKT. MHM. 45/35; A.AMD. 40/34). Aşağıdaki tabloda yirmi sekiz aylık hesap dökümü yer almaktadır:

Madenci (Sabık) Anaştaş Zimmetinde Çıkarılan Bakırın Pusulası										
17 Temmuz 1849-1 Aralık 1850										
Yekûn Bakır			Darphane-i Amire (Hazine-i Hassa)				Ticarethane-i Amire (Hissedarların Payı)			
Kıyye	Kıt'a	Parça	Cürüflü Küfe	Öşür (%10)	Kıt'a	Öşür (%10)	Hisse Sayısı	Kalan Kıyye	Kalan Kıt'a	Parça
2.047	93	173		204		204	100	1.639		
3.717	123	13		372		372	“	2.973		
2.818	74	9		282		282	“	2.254		
5.008	181		182	519		519	“	4.152		
5.279	222		151	543	19	543	“	5.344	203	
2.643			108	275		275	“	2.201		
+						+				
								2.195*		

*Kuruçu hissedar Hamdi Bey ve Vasfî Efendi'ye ait geçmişe yönelik hisse payı ödemesi, buradaki toplam bakır miktarı üzerinden yapılmıştır.

Bezîrgân-Mültezîm Todori Zimmetinde Çıkarılan Bakırın Pusulası										
Ekim 1851-1 Ocak 1852										
Bakır			Darphane-i Amire (Hazine-i Hassa)				Ticarethane-i Amire (Hissedarların Payı)			
Kıyye	Kıt'a	Parça	Cürüflü Küfe	Öşür (%10)	Kıt'a	Öşür (%10)	Hisse	Kalan Kıyye	Kalan Kıt'a	Parça
1.671	60	-	42	171	7	171	100	1.370	53	-
1.666	56	-		166,5	6	166,5	“	1.333	50	-
+						+				
								2.532,5		

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın, satışa çıkan toplam hisse sayısı yüz (100)'dür. Ancak hisse satışı sırasında, tam olarak nasıl olduğu bilinmese de, iki hissedar müteveffa Şakir Efendizade Hamdi Bey ve Meclis-i Vala Mazbata Odası Memurlarından Vasfi Efendi'ye ait hisse senedi gözden kaçmış ve kendilerine herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Kumpanya Müdürü Hacı Bekir Ağa'da bu hissedarları tanımak istemeyince konu Meclis-i Vala'ya havale edilmiştir. Meclis-i Vala'da yapılan görüşmeler neticesinde "bunların yedlerinde bulunan senedler Nezâret mührüyle memhûr olarak mu'teber bulunduğu ve muahharen fazla olarak verilen senedlerden olmayub mukaddemâ i'tâ kılınmış olduğu cihetle bu babda mûmâ ileyhümâ haklı görüldüğünden şimdilik hasılât-ı vakı'anın yüz dört hisseye taksimiyle..." dört hissenin varlığı kabul edilmiştir. Bu iki hissedara geçmiş döneme yönelik kâr payı ödemesi yapılmıştır (BOA. Td. 1093). Ödemede, herhangi bir faiz uygulanmamıştır. Kurucu hissedarlardan müteveffa Hamdi Bey ve Vasfi Efendi'nin geçmiş döneme ait kâr payı hesabı:

Hissedar	Kıyye Miktarı	Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş	Hisse sayısı	İlk Hisse Kâr Payı Kuruş	İkinci Hisse Kâr Payı Kuruş	Yekûn Kuruş
	2.195	9,5	20.852,5				
Hamdi Bey				2	1.800	760	
Vasfi Efendi				2	1.800	760	
			-5.100*				
			15.752,5	4	3.600	1.500	5.100*

* Defterde 5120 kuruş yerine 5100 yazılmıştır.

Nezaret tarafından hissedarlara ait kâr payı dağıtımı yapılırken, mevcut hisse sayısı dikkate alınmaktadır (örneğin 100, 102, 103 gibi).

Mültezim Todori tarafından hissedarlara ait bakır payının nakde dönüştürülmesi:

Hissedarların Payının Nakde Dönüştürülmesi										
Kıyye	Birim Fiyat	Genel Yekûn	Masraf	Yekûn		Hamdi Bey ve Vasfi Efendi'ye ödenen meblağ	Genel Yekûn	Hisse Sayısı	Hisse Kâr Payı	
	Kuruş	Kuruş		Kuruş	Pare		Kuruş	Pare	Kuruş	
2.532,5	9,5	24.061	-	24.061	5	5.120*	18.941**	5	102	185,5

* Hissedarların tamamına ait toplu ödeme yapıldığı sırada 5100 yerine 5120 yazılmıştır. ** Hesap başlangıcında 18.941 olarak yazılan hesap sonunda 18.921 olarak geçmiştir.

4.4. Bezirgân Mültezim Todori'nin İkinci Hesap Dökümü

Dördüncü hesap kesim döneminde, bakır sahasından çıkarılan madenin bir kısmı Todori tarafından, bir kısmı da Gümüşhaneli Madenci Nikola aracılığıyla çıkarılmış ve teslim edilmiştir. Hissedarlara ait payın nakde dönüştürülmesi ise Todori tarafından gerçekleştirilmiştir.

Aşağıdaki tabloda, Todori döneminde Darphane-i Amire (Hazine-i Hassa)ye teslim edilen bakır öşür miktarı ilk üç teslimatta belirtilmiştir. Daha sonraki süreçte bu bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca Madenci Nikola aracılığıyla çıkarılan ve teslim edilen madenden sadece Ticarethane-i Amire'ye teslim edilen öşür miktarı kaydedilmiştir. Hesap dökümünün yapıldığı 1852-1856 yılları, Osmanlı Devleti'nde savaş yıllarını kapsamaktaydı. Bu dönemde, savaş yılları olması sebebiyle bakırın birim fiyatında artış yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde Tophane-i Amire'ye bakır teslimatı yapıldığı Ticaret Defteri kayıtlarında yer almıştır.

Bezirgân Todori ve Gümüşhaneli Madenci Nikola'nın Hesap Dökümü:

Bezirgân Todori Tarafından Çıkarılan Bakır Hasılatı				
23 Şevval 1268-10 Ağustos 1852				
	Darphane-i Amire (Hazine-i Hassa)	Ticaretane-i Amire (Hissedarların Payı)	Hisse	
Kıyye	Masraf	Öşür (%10)	Öşür (%10)	
2.800		280	280	100
2.611		261	261	
2.660		266	266	
+				
Madenci Nikola Tarafından Çıkarılan Bakırın Öşür Hasılatı				
24 Şaban 1269/2 Haziran 1853			23 Rebiülevvel 1270-24 Aralık 1853	
Ticaretane-i Amire (Hissedarların Payı)	Hisse	Öşür (%10)	Ticaretane-i Amire (Hissedarların Payı)	Hisse
Öşür (%10)			Öşür (%10)	
199	100		Kıyye	Parça
				100

98	311,5	15
212		
259		
+	+	+
Ticarethane-i Amire (Hissedar Payı) Yekûn Bakır		
1886 kıyye		

Dördüncü taksimat dönemi savaş yıllarıdır. Dönemin Ticaret Nazırı, padişahın hissesini takdim ettikten sonra hissedarlar için de yazılı bir öneride bulunmuş ve "...hisse-dâranın ma'lûmları olmak üzere Ceride-i Havâdise konularak i'ân ettirilmesi icâb-ı halden bulunmuş olmasıyla..." hissedarların payının da gazete vasıtasıyla duyurulmasını önermiştir. Padişah ne irade buyursa ona göre hareket olunacağı ifade edilmiştir. (BOA. İ.DH. 35/23136; A.MKT. MHM. 94/54; A.AMD. 70/88).

Mültezim Todori tarafından hissedarlara ait bakır payının nakde dönüştürülmesi:

Hissedarların Payının Nakde Dönüştürülmesi								
Bakır Kıyye	Telef-Darası/kıyye	Fiyat Kuruş	Genel Yekûn	Masraf	Yekûn	Hisse Sayısı	Hisse Payı Kuruş	Kâr
1.886	92	13	23.327	152	23.175	102	225	

4.5. Mültezim Hacı Ali Ağa ve Ortağı Madenci Todori'ye Ait Hesap Dökümü

Hacı Ali Ağa ve ortağı Todori, Kumpanyanın kırk iki aylık hasılatını teslim etmiştir. Dönemin Ticaret Nazırı, Hazine-i Hassa'ya ait öşürden başka hissedarlara ait hesabın tutulduğu defteri de Sadarete sunmuştur (BOA. İ.DH. 447/29594; A.MKT. MHM. 172/42).

Hacı Ali Ağa ve Ortağı Todori tarafından Ticarethane-i Amire'ye teslim edilen bakır miktarı tabloda yer almıştır:

7 Ağustos 1856-23 Kasım 1859			
Ticarethane-i Amire (Hissedarların Payı Öşür (%10))			
Bakır kıyye	Fiyat/Kuruş	Teslim Eden	Teslim Alan
0071,5	14	Bakırcı Bedros akçesini teslim etmiştir	-
0257		Hacı Ali Zube	Atıf Bey
0308		Atıf Bey	Şehbender Hacı Halil Efendi
0062		Atıf Bey	Şehbender Hacı Halil Efendi
0187		Atıf Bey	Şehbender Hacı Halil Efendi
+885,5			
279,5		Atıf Bey	Şehbender Hacı Halil Efendi
199		Ticarethane Mektup Odacısı Hüseyin Ağa	Hacı Halil Efendi
207,5		Atıf Bey	Şehbender Hacı Halil Ağa
+1.571,5			
0085		Atıf Efendi	Mültezim
+1.656,5			
-0008		Vezin ve nakliyesi sırasındaki telef	
+1.648		Hissedarlara dağıtılmak üzere verilen bakır miktarı	

Hissedarlara ait payın Ticarethane'ye teslimi sonrasında, aynı olarak teslim edilen bakırın nakdiye dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu dönemde, aynı olarak teslim edilen bakır; Kazancıoğlu Çorbacı, Bakırcı Bedros ve Mültezim Nikola'ya satılmıştır. Tüccarların farklılığı, bakırın birim fiyatına da yansımıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere (13, 13,5 ve 14) kuruştan alıcı bulmuştur. Ticarethane-i Amire'ye teslim edilen bakırın satışının yapıldığı Bakırcı, Tüccar ve Mültezime ait hesap dökümü:

Hissedarların Bakır Payının Satıldığı Bakırcı-Tüccar ve Mültezim									
Kazancıoğlu Çorbacı'ya Satılan Bakır				Bakırcı Bedros'a Satılan Bakır			Mültezim Nikola'ya Satılan Bakır		
Kıyye	Parça	Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş	Kıyye	Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş	Kıyye	Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş
571	20	13,5	7.718,5	71,5	14	1.001	1.005	13	13.065
Dellaliye Masrafı			-285,5						
			7.433				1.001	13.065	
Genel Yekûn Kıyye						Genel Yekûn Kuruş			
1.648						21.499			

Bakırın taşınması ve nakde dönüştürülmesi sürecinde birtakım masraflar çıkmaktadır. Nitekim bir miktar bakır, nakliye sırasında telef olurken bir miktar bakırda Devlet'in masraf adı altında yaptığı kesintilere gitmektedir. Dellaliye masrafı bunlardan biridir.

Hacı Ali Ağa ve Ortağı Todori tarafından hissedarlara yapılan ödeme:

Hissedarlara Yapılan Ödeme						
Bakır Kıyye	Kıyye Birim Fiyatı Kuruş	Genel Yekûn Kuruş	Masraf Kuruş	Yekûn	Hisse Sayısı	Hisse Kâr Payı Kuruş
1.648	13, 13,5, 14	21.499	899	20.600	103	200

4.6. Mültezim Ligor ve Todori'nin Hesap Dökümü

Kumpanyaya ait hesap dökümünde Ligor ve ortağı Todori'nin adı geçmektedir. Ancak aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere, Hazine-i Hassa ve hissedarlar adına Ticarethane-i Amire'ye bakır teslimatı yapan mültezimler arasında Mültezim Nikola, Mültezim Papayosefoğlu Yorgi ve Ortağı Ligor'un adı geçmektedir. Altıncı hesap dönemine ait hesap dökümü otuz üç buçuk aylık zaman dilimini içermiştir (BOA. İ.DH. 496/33670).

Altıncı hesap dökümü, diğer dönemlere göre daha ayrıntılı verildi. Amaç, bakırın hem işlenmiş hem de cevher olarak satılması durumunda ortaya çıkan fiyat farklarını ortaya koymaktır.

Mültezim Nikola, 4 Mayıs 1859'dan 1860 senesine kadar ve 24 Nisan 1861 tarihlerinde Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın mültezimi olarak görünmektedir. Nikola'ya ait bu tarihlerde iki hesap dökümü bulunmaktadır. Her iki hesap dökümünde de hem Hazine-i Hassa'nın payı hem de Hissedarlara ait pay "hamse öşür" olarak kayıt altına alınmıştır. Yani ödeme yapılırken bakır cevherinin satışından elde edilen nakit gelir üzerinden %10'luk vergi hesaplaması yapılmıştır.

Mültezim Nikola, ilk hesap dökümünü 22 Eylül 1860'ta yapmıştır:

Mültezim Nikola'nın 18 Ekim 1858'den 12 Ekim 1859'a Kadar Çıkarıldığı Bakır Cevher ve Birim Fiyatı				
Bakır Cevher	Birim Kıyye	Yekûn	Tarih	
Kıyye	Fiyat Kuruş	Kuruş	Pare	
4.417	2	8.834	..	10 Rebiülevvel 1275/18 Ekim 1858
3.253	2	6.506	..	
446	2	892	..	
11.441	2	20.021	30	
718	13 İşlenmiş bakır	9.334		
+		+	+	
20.275		45.587	30	
Bakır Cevher	Birim Kıyye	Yekûn	Tarih	
Kıyye	Fiyat Pare	Kuruş	Pare	
15.501	70	27.126	30	Gurre Muharrem 1276/31 Temmuz 1859
11.946,5	50	13.428	10	2 Rebiülevvel 1276/29 Eylül 1859
5.615	50	6.469	10	15 Rebiülevvel 1276/12 Ekim 1859
+		+	+	
53.337,5		92.612	..	

Nikola, maden sahasını işlettiği süre boyunca başka tüccarlarla da işbirliği yapmıştır. İşbirliği yaptığı tüccarlar ve bakır satış pusulaları:

Mültezim Nikola ve Diğer Bezirgânlar Tarafından Yapılan Bakır Satış Pusulası (18 Ekim 1858'den 1860 yılına kadar)												
Mültezim Nikola'nın Sattığı Bakıra Ait Hesap			Bezirgân Mösyö Orlofön Tarafından Satılan Bakır			Bezirgân (?) Tarafından Satılan Bakır			Diğer Bezirgân (?) Tarafından Satılan Ham Bakır			
Yekûn cevher	Birim Muhtelif	Fiyatı	Yekûn Kuruş	Yekûn Cevher	Birim Fiyatı	Yekûn Kuruş	Yekûn Cevher	Birim Fiyatı	Yekûn Kuruş	Yekûn Ham Bakır	Birim Fiyatı	Yekûn Kuruş
		Kuruş	Pare			Pare			Pare	Kıyye	Pare	
53.337,5	2, 13	50, 70	92.612	27.600	50	34.500	20.000	40	20.000	9.970	60	14.955
Genel Yekûn Cevher							Genel Yekûn Kuruş					
110.889,5							162.067					

Tüccarların çeşitliliği, cevherin satış fiyatında da farklılıklara yol açmıştır. Cevher olarak satılan bakırın birim fiyatı; 40, 50, 60, 70 pare veya en fazla 2 kuruşa kadar satılmıştır. Ancak işlenmiş bakır cevherinin birim fiyatı 13 kuruştan işlem görmüştür.

Mültezim Nikola'nın İlk Hesap Dökümü					
Hamse Kıyye	Öşür	Fiyatı	Yekûn Kuruş	Sehv-i Kantar	Genel Yekûn Kuruş
22.176		Muhtelit fiyat	32.413	213	32.200

Mültezim Nikola Tarafından Yapılan Ödeme								
Hazine-i Hassa'ya Ait Pay					Kumpanyaya Ait Pay			
%20 Hesabıyla Hazine-i Hassaya ait bulunan Hamse Öşür					%20 Hesabıyla Kumpanyaya ait bulunan Hamse Öşür			
Kıyye	Yekûn	Darası	Genel Kuruş	Yekûn	Kıyye	Yekûn	Darası	Genel yekûn Kuruş
11.088	16.206,5	106,5	16.100		11.088	16.206,5	106,5	16.100

Mültezim Nikola'nın ikinci hesap dökümü 24 Nisan 1861 tarihlidir:

İkinci Hesap Dökümü		
Kıyye	Fiyatı/Kuruş	Yekûn
10.995	1	10.995

Mültezim Nikola Tarafından Yapılan Ödeme						
Hazine-i Hassa Payı				Kumpanya Payı		
%20 hesabıyla Hazine-i Hassaya ait bulunan Hamse Öşür				%20 hesabıyla Kumpanyaya ait bulunan Hamse Öşür		
Kıyye	Birim Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş	Kıyye	Birim Fiyat Kuruş	Yekûn Kuruş	
1.100	1	1.100	1.100	1	1.100	

Altıncı hesap dökümünde, mültezim olarak görünen diğer tüccarlar Papayosefoğlu Yorgi ile ortağı Ligor'dur. Bu dönemde bakırın satış fiyatı pare üzerinden olup 40 pare ile 60 pare arasında değişmiştir. Papayosefoğlu Yorgi ve ortağı Ligor'un hesap dökümünde, hem Hazine-i Hassa'ya ait pay hem de Hissedarlara ait payın ödemesi "hamse öşür" olarak kayıt altına alınmıştır.

Papayosefoğlu Yorgi ile ortağı Ligor tarafından Hazine-i Hassa ve Ticarethane-i Amire'ye teslim edilen bakır cevher miktarı, birim fiyatı ve teslim edilen meblağ aşağıdaki tabloda yer almıştır:

Papayosefoğlu Yorgi ile ortağı Ligor Todori'nin Hesap Dökümü										
Ağustos 1860- Mart 1862										
Teslimat Dönemi	Teslim edilen	Bakır Cevher	Fiyat Pare	Yekûn Kuruş Pare	Hazine-i Hassa Payı Hamse Öşür	Ticarethane- Amire Payı (Hissedarların payı) Hamse Öşür	Yekûn Kuruş Pare	Yekûn Kuruş Pare	Yekûn Kuruş Pare	Yekûn Bakır Kıyye
Ağustos 1860	Said Ağa	12.567	60	18.850	1.256,5	1.885	1.256,5	1.885	3.770	2.513
Mayıs 1861	Kavas başı	11.427	40	14.283 kuruş 30 pare	1.142,5	1.428 kuruş 5 pare	1.142,5	1428 kuruş 5 pare	-	2.286
Haziran 1861	Zimmet				1890		1.890	-	-	
Eylül 1861	Said Ağa	4.673	60	7.009		700,5		700,5	1.401	934
Eylül 1861	Said Ağa	5.343	60	-	-	801 kuruş 30 pare	-	801 kuruş 30 pare	1.603 kuruş 30 pare	1.069
Ekim 1861	Said Ağa	5.841	60	-	-	873		873	1.746	1.164
Kasım 1861	Said Ağa	12.863	60		1.286,5	1.929 kuruş 30 pare	1.286,5	1.929 kuruş 30 pare	3.869,5	2.573

Mart 1862	Said Ağa	10.000	60	1.000	1.500	1.000	1.500	3.000	2.000
				+		+			

Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın idaresini yapan Ligor ve ortağı Todori, 26 Kasım 1859 ile 12 Ağustos 1862 tarihleri arasında elde edilen hasılatın Hazine-i Hassa'ya ait payını Maliye Hazinesi'ne teslim etmiştir. Geriye kalan öşür payı ise Kumpanyaya ait olup, hisse sahiplerine dağıtılmak üzere teslim edilmiştir. Bu dönemde Padişahın hisse bedeli kaime olarak ödenmiştir (BOA. İ.DH. 496/33670).

Ligor ve ortağı Todori tarafından Hazine-i Hassa (Maliye Hazinesi) ve hissedarlara ait payın hesap dökümü sunulmuştur:

26 Kasım 1859-12 Ağustos 1862							
Bakır Cevher	Kıyye Fiyatı	Genel Yekûn	Masraf	Maliye Hazinesi'ne Teslim	Kumpanyaya Teslim	Hisse Sayısı	Hisse Kâr Payı
Kıyye	Pare	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş		Kuruş
38.805	40-60	53.956	916	26.520	26.520	102	260

Buraya kadar yazılanları kısaca özetlemek gerekirse;

1841-1862 yılları arasında Sarıyer'deki bakır madeni sahasının işletme hakkı, Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'na verilmiştir. Ticaret Nezareti, kumpanyanın faaliyetlerine gerekli desteği sağlamıştır. Kumpanya süresi boyunca bezirgân-tüccar mültezimler tarafından Sarıyer bakır madeni sahasından çıkarılan bakır, aynî veya nakdî olarak teslim edilmiştir. Genel olarak, Kumpanyaya (hissedarlara) ait pay her ne kadar Ticarethane-i Amire'ye aynî olarak teslim edilse de, daha sonra bakırcılar aracılığıyla nakde dönüştürülmüştür. Bu işlem genellikle mukavelename yapılan mültezimler tarafından gerçekleştirilmiştir; bazen de mültezimler, kendileriyle çalışan diğer aracı bakır tüccarları aracılığıyla bakırın nakde dönüştürmüştür. Sonuç olarak hissedarların eline geçen pay nakittir. Devlet, Kumpanya usulü ile bir malî kaynağını yirmi yıllığına vergiye tabi tutmuştur.

Kumpanya işletme süresi Ağustos 1862'de sona ermiş ve maden sahası atıl duruma düşmüştür. Hatta 1863 yılında Jeolog Tchihatcheff (Çihacef) bölgeyi ziyaret ettiğinde ocaktaki çalışmaların durdurulmuş olduğunu belirtmiştir. (Anhegger, 1943, s. 211). 1865'te maden sahası yeniden mali değer kazanarak iltizama verilmiştir (BOA. Meclis-i Vala Riyâseti Belgeleri [MVL.] 1041/2).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi, ekonomik ve idari alanda köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak ön plana çıkmıştır. Bu değişimlerden biri de madenlerin işletilme şekillerinde görülen dönüşümdür. Tanzimat öncesinde devletin doğrudan kontrolü altında olan maden işletmeleri, Tanzimat'la birlikte modern anlamda şirketleşmeye ve özel girişimlere açılmıştır. Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nde kumpanya kurma çabaları, sermayenin tabana yayılması ve büyük yatırımlara dönüşmesi açısından önemli bir dönemdir. Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası da bu süreçte örnek bir model olmuştur.

Kumpanya, devletin öncülüğünde kurulmuş, sermayesi büyük ölçüde devlet memurları ve yüksek mevkideki bürokratlar tarafından sağlanmıştır. Ancak, bu sermayedarlar genellikle maden işlerinden anlamayan kişiler oldukları için, kumpanya işletmesinde uzmanlık gerektiren işler bezirgân-tüccar mültezimlere bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ticaret hayatında, özellikle Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası örneğinde olduğu gibi, bezirgân-tüccar mültezim sınıfı önemli bir role sahip olmuştur. Bu kişiler, madencilik ve ticaret alanındaki deneyimleriyle kumpanyanın başarılı bir şekilde işletilmesine katkı sağlamıştır. Bezirgân-tüccar mültezimlerin tecrübeleri, Osmanlı ekonomisinin gelişiminde ve şirketleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır; bu sayede sermayeci ile yönetici ayrımı sağlanmıştır.

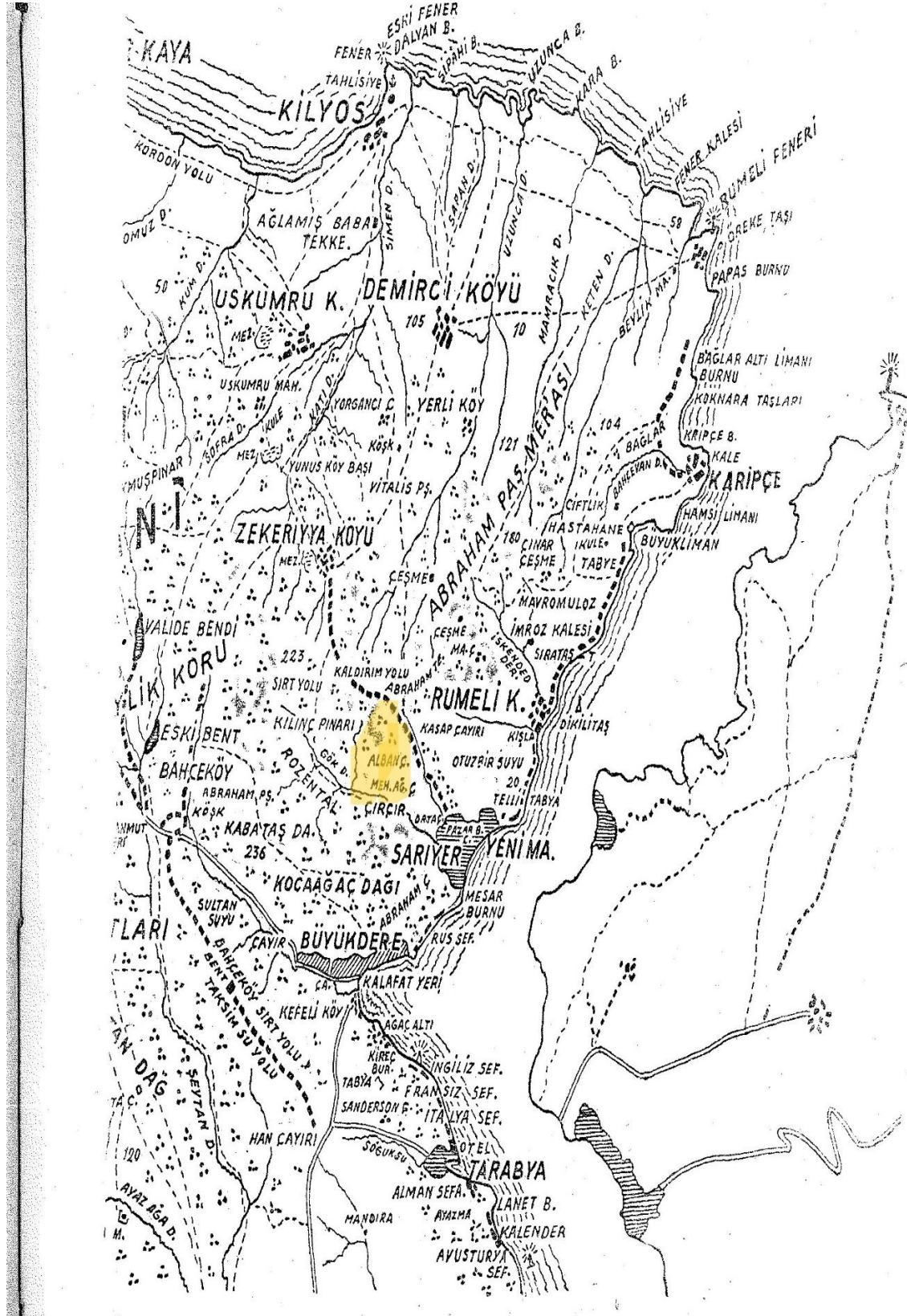
19. yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede madenler genellikle şer'i hükümlerle yönetilmiştir. Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nda başlangıçta şer-i hükümler uygulanmak istenmişse de üretimi artırma çabaları karşısında bazı hükümlerde değişikliğe gidilmiştir. Hissedarlara ayrılan kâr payı ilk taksimatta oldukça düşük olacağı hesap dökümlerinde anlaşılmış, hisse sahiplerini tatmin etmek, kumpanyaları teşvik etmek amacıyla kumpanyadan alınacak vergi oranında şer'i hükümlere aykırı bir uygulama olarak öşür üzerinden vergilendirme yapılmıştır. Vergilendirme de öşür sisteminin uygulanmasının en temel amacı kumpanyanın faaliyetlerinin devamını sağlamak ve işin daha başındayken madenin atıl duruma düşmesini önlemektir.

Osmanlı Devleti vergilendirme konusunda hem aynî hem de nakdî yükümlülükleri etkin bir şekilde kullanmıştır. Tablolardan da görüldüğü üzere, masraflar düşürüldükten sonra, ödemelerde öncelik Devlet'in payıdır, ardından hissedarlara ödeme yapılmıştır.

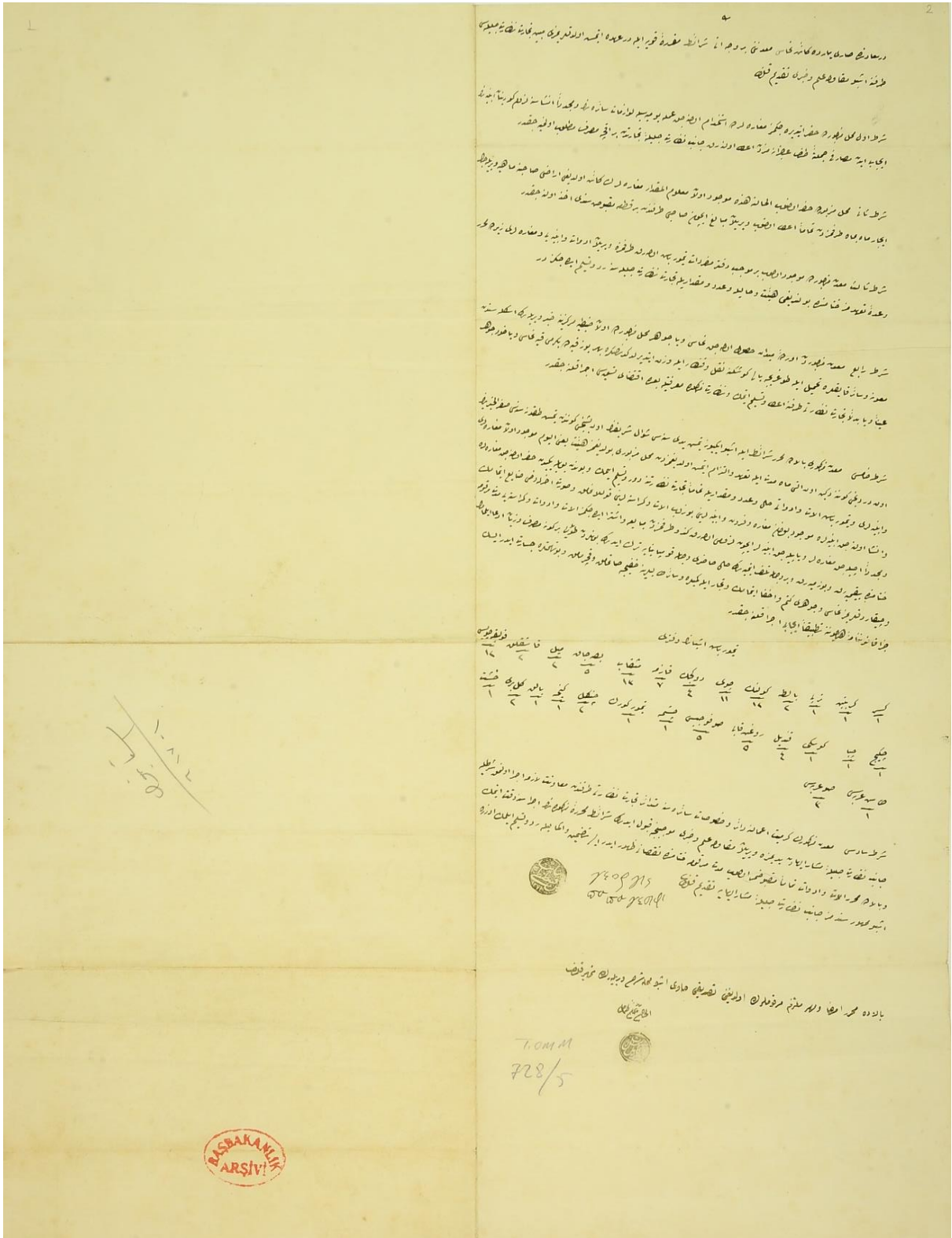
Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası çerçevesinde faaliyet gösteren mültezimlerin ve tüccarların çeşitliliği, bakır cevherinin fiyatlandırılmasında önemli rol oynamıştır. Bakır cevherinin satışı, pare ve kuruş gibi farklı para birimleri üzerinden yapılmıştır. Sarıyer Bakır Madeni Kumpanyası'nın işletilmesi sürecinde yaşanan finansal işlemler, Osmanlı dönemindeki ticaret ve vergi sisteminin yapısını ve işleyişini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır.

EKLER

Ek-1. Sarıyer Bakır Madeni Sahası (Koçu, 1961, s. 2480-2481)

Ek-2. Mukavelename Örneği (BOA. T.OMM. 728/5)

Ek-4. Yalı Köşkü İskelesi (Atatürk Kitaplığı, Hrt. 003143)

KAYNAKÇA

- Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı dönemi tahvil ve hisse senetleri*, İstanbul.
- Ali Rıza (1318). *Atlaslı Memalik-i Osmaniye coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.
- Altunbay, M. (2002). Klasik dönemde Osmanlı'da madencilik. *Türkler*. Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 791-801.
- Alus, S. M. (1994). *İstanbul yazıları*. Yayına Hazırlayan. Erol Şadi Erdinç, Faruk İlikan. İstanbul.
- Anhegger, R. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda madenler ve madencilik: Osmanlı'nın Avrupa toprakları*. C.1. (Çev. Talat Havzoğlu-Yahya Çiftçi). İstanbul.
- Anhegger, R., İnalçık, H. (1956). *Kanunname-i Sultani Ber mucceb-i Örfi Osmani (II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bağış, A. İ. (1993). *Osmanlı ticaretinde gayri müslimler*. Turhan Kitabevi.
- Bölükbaşı, Ö. F. (2013). *18. yüzyılın ikinci yarısında Darbhane-i Amire*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cezar, Y. (1985). Tanzimat'a Doğru Osmanlı Maliyesi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. İletişim Yayınları, 924-933.
- Çağatay, N. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda maden hukuk ve iktisadiyatı hakkında vesikalar. *Tarih Vesikaları*, 2(10). 275-283.
- Çakılcı, D. (2022). Berathlı tüccar'dan avrupa tüccarı'na selanik'te 'nizâm-ı raiyyet' arayışı. *Tarih Dergisi*, 77(2), 165-212.
- Çakır, C. (2000). Tanzimat döneminde ticaret alanında bir kurumsal düzenleme örneği ticaret nezareti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 50(1-4), 141-166.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
- Erdem, S. (2024). Tanzimat dönemi maden politikasında yer alan iltizam şirkete bir örnek: Sarıyer Bakır (Nuhas) Madeni Kumpanyası ve Sermayedarları. *Belgi Dergisi*, 28, 243-271.
- Eremya Çelebi Kömürçüyan (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Tercüme: Hrand D. Ansreasyan, Yeni Notlarla Yayına hazırlayan: Kevork Pamukciyan, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Eserler
- Gautier, T. (2018). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*. Çev. Nuriye Yiğitler. İstanbul.
- İrade Dâhiliye (BOA. İ.DH): 35/23136; 39/1853; 250/15330; 447/29594; 496/33670.
- İrade Meclis-i Vala (BOA. İ.MVL): 81/1595.
- Joseph Von Hammer (2011). *İstanbul ve Boğaziçi*. Cilt 1. Tercüme: Senail Özkan. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları-Nizam-ı Cedit-1789-1807*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kazgan, H. (2022). *Galata bankerleri*. Efil Yayınevi.
- Kazgan, H. (2023). *Şirketleşme, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e şirketleşme*. Efil Yayınevi.
- Koçu, R. E. (1961). *İstanbul ansiklopedisi*, 5, İstanbul, 2480-2481.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (1948). *Sarıyer Bakır Madenine Dair Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin 11.10.1948 Tarihli Mektubu Hakkında Derleme* Klasif No: M.106.
- Meclis-i Vala Riyâseti Belgeleri (BOA. MVL): 1041/2.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Hayriye Tüccarları, İstanbul Ticaret Odası 1882*. (2020). Editör. S. Atilla Sağlamçubukcu vd. İstanbul: Kültür ve Sanat Yayınları.
- Quataert, D. (1985). 19. yy'da Osmanlı Devleti'nde madencilik. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İletişim Yayınları, 914-916.
- Sadaret Amedi Kalemi Defterleri (BOA. A.AMD): 40/34; 70/88.
- Sadaret Mektubî Kalemi (BOA. A.MKT): 46/21.
- Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (BOA. A.MKT.MHM): 10/45; 45/35; 94/54; 172/42.
- Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair (BOA. A.MKT. NZD): 461/61; 496/33670.
- Sertoğlu, M., İstinye'den Rumelifeneri'ne, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1(3). 13-21.
- Sırma, İ. (2011). Osmanlı anonim şirketlerinde kar dağıtımı. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2).117-136.
- Soyluer, S. (2017). Osmanlı Devleti'nde ağır sanayi yatırımlarına bir örnek: yalı köşkü demir ve makine fabrikası. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XVIII(2), 1-23.
- Şehsuvaroğlu, H. Y. Yalı köşkü fabrikası. *Tarihten Sayfalar*. <https://core.ac.uk/download/pdf/38305953.pdf>. 10.03.2024.
- Şenel, Ş. (2002). Osmanlılarda ticaret anlayışı ve ticaret teşkilatında yeni bir yapılanma: Hayriye tüccarı. (Ed.), Hasan Celal Güzel vd. *Türkler*, 10, (ss.736-743). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şirket-i Hayriye (1926). *Boğaziçi tenezzüh mahalleri*. Ahmed İhsan Matbaası. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.
- Şirket-i Hayriye İdaresi (1330). *Boğaziçi Şirket-i Hayriye, Tarihçe, Salname*. Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Ticaret Defteri (BOA. Td): 1093.

Ticaret-Nafia-Ziraat-Orman-Meadin Nezaretleri (BOA. T.OMM): 728/5.

Varlık, M. B. (1985). Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 4. İletişim Yayınları. İstanbul. 917-922.

Yalı Köşkü İskelesi. <http://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane/haritalar/Hrt.003143>. İstanbul Atatürk Kitaplığı.

Yıldırım, M. (2013). İstanbul *esnafının ölçek ekonomisine geçiş çabaları: 'demirciler şirketi' örneği*, Osmanlı İstanbulu,1, İstanbul, 361-370.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

Yazar 1, araştırmanın tamamından sorumludur.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.